

Komentar in karta: 3/26

SLA V187.01 'mlin'

Tjaša Jakop

1. Gradivo

Za pomen 'naprava za mletje žita', knj. *mlin* (*i*), sta najpogostejša leksema *mlin* in *malin*. V belokranjskih narečjih prevladuje leksem *malinica*. Leksem *žrmlje* 'ročni mlin' je zapisan le v treh točkah štajerske narečne skupine (v T337 s pripisom, da ima *žrmlje* »skoraj vsaka hiša«).

2. Morfološka analiza

mlin < *(*m̥līn*)-*ɔ* ← lat. *molīnum*, *molīna* 'mlin'

maLin < *(*m̥līn*)-*ɔ* < *(*m̥līn*)-*ɔ* ← lat. *molīnum*, *molīna* 'mlin' ($L \geq l'$ v T282; $L \geq j$ v T283)

malinica < *(*m̥līn*)-*ic-a*

žrmlje (im. mn.) < **žbrml̥je* ≤ **žbrn̥v̥l̥e* (kolektiv) 'žrmlje, ročni mlin' ← **žbrn-y*, rod. ed. **žbrn-ɔv-e* 'žrmlje' (SES) / < **žbrml̥-je* ← **žbrvn-a* (*-*vn*-/*-*vn*'- ≥ *-*mn*'- ≥ -*ml*'-) ≤ **žbrn-ɔv-a* ← **žbrn-y*, rod. ed. **žbrn-ɔv-e* (Ramovš 1924: 98; ESSJ)

3. Posebnosti kartiranja

/

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V188.01 *mleti* (3/25); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: 5816 *vodni mlin*; ASLEF: 5689 *vodni mlin*; HJA: 925; LinGeH: 975; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Mlin je najpogosteje naprava ali obrat za mletje zrnja žit, koruze, pa tudi oljk. Razširjeni so tudi različni ročni mlinčki za drobljenje živil in raznovrstnih prehranskih dodatkov, kot so ječmenova (bela) in prava (črna) kava, kakav, cimet, mandlji, orehi, poper idr. Mlin je tudi naprava ali obrat za mletje različnih materialov, kot so kamenje, kreda, premog, minerali za barvila idr., za potrebe obrti in industrije.

Prvobitna oblika ročnih mlinov (za žito) so žrmlje, ki v osnovni izvedbi spominjajo na mehanizme mlinov z mlinskimi kamni na vodni pogon. Žrmlje je praviloma poganjala ena oseba, ki je z drugo roko stresala zrnje v osrednjo luknjo na zgornjem kamnu. Mletje z žrmljami so večkrat ponovili in nato mletje presejali s siti ter

(enotno) moko uporabili za domačo kuho ali peko, ostanke pa kot krmilo živalim. Žrmlje so se na Slovenskem najdlje ohranile na območju vzhodne in severovzhodne Slovenije (npr. širša okolica Rogatca in Donačke gore, Haloze, Jeruzalemske gorice idr.), kjer so še v 70. letih 20. stoletja ročno mleli žita in koruzo predvsem za krmo živini. Podoben način mletja kot pri žrmljah je značilen tudi za vse druge vrste mlinov z mlinskimi kamni. Takšni veliki mlini se ločijo po vrsti pogona osnovnega mlinskega mehanizma. Razvojno najstarejši so mlini na vodni pogon, ki so jih na današnje slovensko ozemlje iz Male Azije prinesli Rimljani, pri čemer so razvili tudi več tehnik vodnih mlinov, npr. takšne z več pogonskimi kolesi v eni mlinski stavbi in več mlinov v zaporedju ob istem vodotoku. Razvili so tudi osnovne oblike pogonskih vodnih koles, ki so v notranjosti mlinske stavbe poganjala mline z neposrednim ali zobatim prenosom sile za vrtenje zgornjega od dveh okroglih mlinskih kamnov, ki sta bila največkrat izklesana iz naravnega sedimentnega konglomerata. Na Slovenskem so takšne mlinske kamne klesali še pred zaježitvijo reke Save med Medvodami in Kranjem, v Šibeniku pri Šentjurju, manjše v kamnolomih rženjaka na južnem pobočju Donačke gore in drugod, nekateri mlinarji pa so mlinske kamne kupovali tudi v kamnoseških delavnicah ob reki Savi na Hrvaškem.

Mlino z mlinskimi kamni na vodni pogon se glede mlevnih mehanizmov bistveno ne razlikujejo. Različni so le dotoki pogonske vode in izvedbe pogonskih mehanizmov: 1. voda doteka po lesenih žlebovih in se zliva na leseno kolo z vgrajenimi žlebiči – nadlivni tip kolesa; 2. voda doteka po naravni ali umetni strugi pod kolo in ga obrača v hitrosti svojega toka – podlivni tip kolesa z lesenim (ponekod kovinskim) obročem in nanj pritrjenimi lopaticami; 3. močan vodni tok doteka po strugi (mlinščici) na čokato pogonsko kolo. Kmečke vodne mline je večinoma poganjalo le po eno pogonsko kolo, prirejeno na zgornjo ali spodnjo vodo. Zmogljivejši obrtniški mlino pa so večinoma imeli vsaj po dve pogonski kolesi, eno za mletje žit, drugo za pogon stop za čiščenje ječmena, prosa, ajde za prehrano in želoda za svinjsko krmo. Zmogljivejši mlino so imeli v zaporedju ob eni mlinski stavbi tudi po tri, štiri in ponekod še več pogonskih koles in z njimi povezanih več parov mlinskih kamnov.

Voda je poganjala tudi prve valjčne mline. Zaradi ropota mlinskih naprav in šumenja vode so imeli ponekod v stavbah z valjčnimi mlino tudi manjši predprostor za prevzem in pregled kakovosti zrnja ter oddajo ali prodajo moke. V obrtniških mlinih si je mlinar po predhodnem dogovoru vzel delež moke (merico), kar so imeli mlinarji označeno v mlevskem prostoru oz. tam, kjer je potekala poravnava storitve. V mlino je veljal določen red: kdor je prej pripeljal žito, je bil tudi prej na vrsti.

Na današnjem slovenskem ozemlju so bili mlino v pisnih virih prvič omenjeni v 9. stoletju. Njihovo število se je občutno povečalo med 12. in 13. stoletjem in je raslo vse do 30. let 20. stoletja, ko je tekoča voda na Slovenskem poganjala okoli 2000 manjših vodnih mlinov, veter okrog 70 mlinov, vodne turbine in elektrika pa okoli 40 večjih obrtniških in industrijskih mlinov.

Še do srede 20. stoletja je bilo mlinarstvo najpogosteje povezano s kmetovanjem, saj so poleg obrtniških in od srede 19. stoletja tudi tehnološko naprednih industrijskih

mlinov obstajali predvsem številni kmečki mlini, tj. mlini v sestavu srednjih in velikih kmetij, poleg teh pa tudi številni kmečki mlini, ki so mleli zgolj za lastne potrebe. Ob nekaterih potokih in rečicah na Slovenskem so si vse do srede 20. stoletja mlini in tudi žage sledili drug za drugim. Tako zgoščena postavitev mlinov in žag je bila npr. ob vsem toku Hudinje in Tesnice, kjer naj bi bilo okrog 80 mlinov in žag. Nekoč so obstajali tudi grajski in samostanski mlini, a se je do srede 20. stoletja ohranilo bistveno več kmečkih mlinov, ki pa so jih lastniki po letu 1952 zaradi ukrepov državnih oblasti opustili, nekateri lastniki pa so mlinske mehanizme s kamni prenesli na svoje domove in tam še naprej mleli žita in koruzo za lastne potrebe ali za krmo živini. Po letu 2000 deluje le še okrog 20 obrtniških in predvsem s turistično dejavnostjo povezanih mlinov, večinoma na vodni pogon.

Prim.: Baš 1928; Belaj 1968/1969; Bogataj 1982; Bogataj 1989; Hazler 2014; Melik 1953; Mihelič 1985; Radinja 1979; SEL 2004; Smerdel 1995; Struna 1955; Titl 1988; Valenčič 1972; VSL 1997–1998; Žagar 1985

7. Skica

